

בין שני מדרשים – לדמותו של אחאב

אביה הכהן

מערכת היחסים בין אליהו לבין אחאב זכתה להתייחסויות רבות. מהן בעולם המחקר ומהן בעולם המחשבה הדתית והחינוך בדורנו.¹ דברינו להלן לא יעסקו בבעיות חינוכיות אלא במדרש ובגרסאותיו, אולם אין להתעלם מההשפעות החינוכיות החשובות של הדברים. במאמרנו נחמקד במדרש ידוע המופיע בבבלי ובירושלמי בשינויי גרסה. מדרש זה כבר נידון הרבה, יחד עם זאת אך אין בית מדרש בלא חידוש, ואני מקוה שגם בדברינו אלה יהא מן החידוש.

אליהו ואחאב בבית חיאל

על המשנה בפרק חלק שבמסכת סנהדרין "שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להם חלק לעולם הבא שלשה מלכים אחאב..." נדרש בירושלמי (פ"י מ"ב):

- 1 כתיב 'ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד אל אחאב חי ה' אלהי ישראל אשר עמדתי לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי' (מלכים-א יז, א).
- 2 וכי מה עניין זה אצל זה?²
- 3 אלא אמר הקב"ה לאליהו: הדין חיאל גברא רבא הוא, איזיל חמי ליה אפיין.
- 4 אמר ליה: לי נה מיזל.
- 5 אמר ליה: למה?
- 6 אמר ליה: דנא מיזל וינן אמרין מילין דמכעסין לך ולינה יכיל מיסכול.
- 7 אמר ליה: ואין אמרין מילה דמכעסה לי כל מה דאת גזר אנא מקיים.

- 1 הרב קוק בהספדו על הרצל 'המספד בירושלים' ראה באחאב אב טיפוס לאידיאליסט בן דורו ולמעשה להרצל. ראה גם בספר קול התור התקופה הגדולה, ירושלים, תשכ"ט, לרב מנחם מ' כשר זצ"ל, עמ' רצג-שכא, 'שור'ת בענין מהותו של אחאב'.
- 2 דמותו של אחאב הלוחם את מלחמות ישראל ויחד עם זאת עובד עבודה זרה נתפסה כאב טיפוס לחילוני שבימינו, וכנגדה תגובתו הקנאית של אליהו נתפסה כאב טיפוס לקנאי דורנו. הביקורת שנאמרה בפי חז"ל על הקנאות של אליהו מצאה לה אווננים כרויות במיוחד בחברה הדתית לאומית. השאלה של הירושלמי היא על הקשר בין שני הפסוקים הסמוכים בין מלכים-א טז, לד: 'בימיו בנה חיאל...' למלכים-א יז, א: 'ויאמר אליהו...'.

תרגום:

- 1 כתוב 'ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד אל אחאב חי ה' אלהי ישראל אשר עמדתי לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי'.
- 2 וכי מה ענין זה אצל זה?
- 3 אלא אמר לו הקב"ה לאליהו: חיאל זה אדם גדול, לך הראה לו פנים.
- 4 אמר לו: איני הולך.
- 5 אמר לו: למה?
- 6 אמר לו: שאני אלך והם יאמרו דברים המכעיסים אותך ואיני יכול לסבול.
- 7 אמר לו: אם יאמרו דברים המכעיסים אותך כל מה שאתה גוזר אני מקיים.
- 8 הלך ומצאם עסוקים בכתוב זה – 'וישבע יהושע בעת ההיא לאמר ארור האיש לפני ה' אשר יקום ובנה את העיר הזאת את יריחו בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה'.
- 9 אמר: ברוך הוא אלוהי הצדיקים שמקיים דברי הצדיקים.
- 10 והיה שם אחאב.
- 11 אמר להם אחאב: וכי מי גדול ממי משה או יהושע?
- 12 אמרו לו: משה.
- 13 אמר להם: בתורתו של משה כתוב 'השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחוויתם להם'.
- 14 ומה כתוב אחריו – 'וחרה אף ה' בכם ועצר השמים ולא יהיה מטר'.
- 15 ולא הנחתי ע"ז בעולם שלא עבדתי אותה וכל טובות ונחמות שיש בעולם באו בדורו, דברי משה לא התקיימו, דברי יהושע יקיים!?
- 16 אמר לו אליהו: אם כדברך 'חי ה' אלהי ישראל אשר עמדתי לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי'.
- 17 כיון ששמע כן התחיל בוכה.
- 18 זה הוא שכתוב 'ויהי כשמוע אחאב את הדברים האלה ויקרע את בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט'.
- 19 כמה התענה?
- 20 שלוש שעות התענה. אם היה למוד לוכל בשש, אם למוד לוכל בשש אכל בתשע.
- 21 'ויהלך אט'.
- 22 מהו 'אט'?
- 23 ריב"ל אמר: שהיה מהלך יחף.
- 24 כתוב 'ויהי דבר ה' אל אליהו התשבי לאמר הראית כי נכנע אחאב מלפני'.
- 25 אמר הקב"ה לאליהו: ראה מנה טובה שנתתי בעולמי, אדם חוטא לפני כמה [ועושה תשובה] ואני מקבלו.
- 26 הדא היא דכתיב 'הראית כי נכנע אחאב מלפני חמית אחאב עבד תשובה'.
- 27 'יען כי נכנע אחאב מפניי לא אביא הרעה בימיו בימי בנו אביא הרעה אל ביתו' (מלכים-א כא, כט).⁴

בין שני מדרשים – לדמותו של אחאב

10

- 8 אזל ואשכחון עסיקין בהן קרייא 'וישבע יהושע בעת ההיא לאמר ארור האיש לפני ה' אשר יקום ובנה את העיר הזאת את יריחו בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה' (יהושע ו, כז).
- 9 אמר: בריך הוא אלההון דצדיקיא דמקיים מילי דצדיקא.
- 10 והוה תמן אחאב.
- 11 [אמר לון אחאב]: וכי מי גדול ממי משה או יהושע?
- 12 אמרין ליה: משה.
- 13 אמר לון: בתורתו שלמשה כתוב 'השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים [והשתחוויתם] להם'.
- 14 ומה כתיב בתריה – 'וחרה אף ה' בכם ועצר השמים ולא יהיה מטר' (דברים יא, טז-יז).
- 15 ולא הניחתי עבודה זרה בעולם שלא עבדתי אותה וכל טבן ונחמן דאית בעלמא אתון בדרי,
- 16 מילוי דמשה לא קמן ומילוי דיהושע מקים!?
- 17 אמר ליה אליהו: אם כדברך 'חי ה' אלהי ישראל אשר עמדתי לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי' (מלכים-א יז, א).
- 18 כיון ששמע כן התחיל בוכה.
- 19 הדא היא דכתיב 'ויהי כשמוע [אחאב] את הדברים האלה ויקרע את בגדיו וישם שק (במתניו) על בשרו ויצום וישכב בשק ויהלך אט' (מלכים-א כא, כז).
- 20 כמה נתענה?
- 21 שלש שעות נתענה. אם היה למוד לוכל בשש, אם למוד לוכל בשש אכל בתשע.
- 22 'ויהלך אט'.
- 23 מהו 'אט'?
- 24 ר' יהושע בן לוי אמר: שהיה מהלך יחף.³
- 25 כתיב 'ויהי דבר ה' אל אליהו התשבי לאמר 'הראית כי נכנע אחאב מלפני' (מלכים-א כא, כט).
- 26 אמר הקב"ה לאליהו: ראה מנה טובה שנתתי בעולמי, אדם חוטא לפני כמה [ועושה תשובה] ואני מקבלו.
- 27 הדא היא דכתיב 'הראית כי נכנע אחאב מלפני חמית אחאב עבד תשובה'.
- 28 'יען כי נכנע אחאב מפניי לא אביא הרעה בימיו בימי בנו אביא הרעה אל ביתו' (מלכים-א כא, כט).⁴

3 המשפטים שהזכתי הם לדעתי תוספת של דברי אמוראים ששולבה בגוף הסיפור.

4 ירושלמי סנהדרין פ"ה ה"ב, כח ע"ב.

27 זה הוא שכתוב – 'הראית כי נכנע אחאב מלפני' ראית את אחאב שעשה תשובה,
28 'יען כי נכנע אחאב מפניי לא אביא הרעה בימיו בימי בנו אביא הרעה על ביתו'.

בעל המדרש, כדרכו של מדרש, רוקח חומרים מן המקרא ונותן בהם נשמה וגוף חדשים בדמות הסיפור הארוך והמורכב שבא בירושלמי. הציור המורכב והמפותח שבא בירושלמי הוא, לכאורה, פיתוח הקווים שבאים במקרא. אחאב כפי שמוצג במצג של מערכת סיפורי אליהו הוא רשע ועובד עבודה זרה:

ויעש אחאב בן עמרי הרע בעיני ה' מכל אשר לפניו. ויהי הנקל לכתו בחטאות ירבעם בן נבט ויקח אשה את איזבל בת אתבעל מלך צידנים וילך ויעבד את הבעל וישתחו לו. ויקם מזבח לבעל בית הבעל אשר בנה בשמרון. ויעש אחאב את האשרה ויוסף אחאב לעשות להכעיס את ה' אלהי ישראל מכל מלכי ישראל אשר היו לפניו... בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחה באבירם בכרו יסדה... (מלכים-א טז, ל-לד).

דמות זו של אחאב נמשכת גם בציור דמותו של אחאב על ידי בעל המדרש השם בפיו את דברי הנאצה כלפי הקב"ה: 'ולא הינחתי ע"ז בעולם שלא עברתי אותה'. מות בני חיאל – בן אחר בן, החל בגדול וכלה בקטן – מוכיח את השגחת ה' בעולם. כנגד זה יוצא אחאב וטוען שהכל יד המקרה, שהרי אם דברי משה שבתורה לא מתקיימים, ודאי וודאי שדברי יהושע לא יתקיימו, ומכאן, שמות הבנים הוא מקרה בעלמא.

עיון שני במדרש יגלה פנים חדשות באחאב.

הדבר הראשון והבולט בציור המדרשי היא תגובת אחאב לדברי אליהו. בעוד שעל פי הפשט אחאב רצה, כנראה, להרוג את אליהו ועל כן ציווה הקב"ה על אליהו להסתתר בנחל כרית ואחר כך ללכת אל האלמנה בצרפת, הרי שהמדרש ממזג את הסיומת של סיפור כרם נבות (מלכים-א כא) עם הפגישה הראשונה בין אחאב לאליהו והופך את אחאב לבעל תשובה. דברי אחאב אל הקהל בבית חיאל, שלכאורה הם דברי כפירה ונאצה, הם גם דברי צדקה ומרפא. הקב"ה שלח את אליהו לנחם את חיאל, והנה, אליהו נכנס אל בית האבל וללא כל התגרות מן היושבים אומר משפט קשה – 'ברוך הוא אלההון דצדיקייא דמקיים מילי דצדיקא'. בפראפרזה ללשון ימינו אומר אליהו 'ברוך ה' שהרג את ילדיך'. לאחר הדברים הקשים של אליהו, אחאב פותח בדברים כדי להרגיע ולנחם את האב האבל. טענת אחאב היא שמות הבנים אינו בחטאו של האב אלא יד המקרה והגורל. כך, דברי אחאב הם אמנם דברי כפירה, אולם מטרתם צדק ונחמה. הקב"ה שלח את אליהו לבית חיאל לנחם. אליהו שהלך לבית האבל, לא ניחם את האב האבל על כל בניו, והוא אף פגע בו לעיני כל. מי שניסה לעשות את רצון הקב"ה ולנחם הוא אחאב. אמור מעתה, דמותו של אחאב בציור המדרשי היא

דמות מורכבת – מחד גיסא הוא ללא ספק רשע שעבד עבודה זרה, אולם מאידך גיסא, הציור המדרשי מעניק לאחאב פנים אנושיות המתבטאות בניחומים שהעניק ולאחר ששמע תוכחה הוא מיד חוזר בתשובה. גם דמותו של חיאל עוברת שינוי במדרש, בספר מלכים הוא נזכר כרשע שעבד על שבועת יהושע: "בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחה, באבירם בכרו יסדה ובשגיב צעירו הציב דלחיה כדבר ה' אשר דבר ביד יהושע בן נון" (מלכים-א טז, לד). במדרש, הקב"ה מבקש לנחמו והוא נקרא כפי הקב"ה אדם גדול – 'הדין חיאל גברא רבא הוא...'. הדמות המנוגדת לאחאב היא אליהו שהוא צדיק בתחום שבין אדם למקום, אולם המדרש מציג אותו כקשוח בתחום שבין אדם לחברו. גישת הקב"ה במדרש מעניינת מאוד. הקב"ה בוראי לא רוצה שישאל יעבדו אל נכר ואינו רוצה גם שיעבדו על קללת יהושע. בכל אופן הקב"ה מעריך את חיאל כאיש גדול ורוצה לנחמו, והוא גם מוכיח לאליהו שיש באחאב צד חיובי – 'חמית אחאב עבד תשובה'. היוזם את גזירת הגשם הוא אליהו, שהקב"ה איפשר לו לעשות כרצונו, ולא הקב"ה, שכביכול לא יכול לעמוד מול ההבטחה שנתן לאליהו לפני שהלך. נראה שציור דמותו של הקב"ה במדרש מנוגדת לדמותו של אליהו במדרש – דמות מורכבת של הקב"ה אל מול דמות חד ממדית של אליהו.

עוד נחזור ונדון במדרש שבירושלמי, אולם עתה נעבור ונשווה מדרש זה למדרש מקביל בבבלי למסכת סנהדרין:

- 1 אחאב שושביניה הוה,
- 2 אתא איהו ואליהו למשאל בשלמא בי טמא.
- 3 יתיב וקאמר: דילמא, כי מילט יהושע הכי לט, לא יריחו על שם עיר אחרת ולא עיר אחרת על שם יריחו.
- 4 אמר ליה אליהו: אין.
- 5 אמר ליה: השתא לווטתא דמשה לא קא מקיימא, דכתיב 'וסרתם ועבדתם וגו' וכתיב 'יחרה אף ה' בכם ועצר את השמים וגו' (דברים יא, טז-יז) וההוא גברא אוקים ליה עבודה זרה על כל תלם ותלם ולא שביק ליה מיטרא דמיזל מיסגד ליה,⁵ לווטתא דיהושע תלמידיה מקיימא??
- 6 מיד 'ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד חי ה' אלהי ישראל אם יהיה טל ומטר וגו' (מלכים-א יז, א).
- 7 בעי רחמי והבו ליה אקלידא דמטרא
- 8 וקם ואזל".⁶

5 כוונת הדברים שהגשם רב כל כך עד שאין הוא יכל ללכת לעבוד את פסיליו.

6 בבלי, סנהדרין ק"ג ע"א.

תרגום:

- 1 אחאב חבירו [של חיאל] היה,
- 2 בא הוא ואליהו לשאול בשלום בית באבל.
- 3 ישב ואמר: שמא, כשקילל יהושע כך קלל, לא יריחו על שם עיר אחרת ולא עיר אחרת על שם יריחו?!
- 4 אמר לו אליהו: כן.
- 5 אמר לו: עכשיו קללת משה לא מתקיימת, שכתוב 'וסרתם ועבדתם' וגו' וכתוב 'וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים' וגו', ואותו איש הקים עבודה זרה על כל תלם ותלם ולא הניח לו המטר ללכת לעובדו, קללת יהושע תלמידו מתקיימת.
- 6 מיד 'ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד חי ה' אלהי ישראל אם יהיה טל ומטר' וגו'.
- 7 ביקש רחמים ונחננו לו מפתח של מטר.
- 8 קם והלך.

המדרש בבבלי כמדרש בירושלמי דורש, שגזרת הגשם באה בשעת ניחום אבלים בבית חיאל והדברים נאמרו כתגובה לדברי הכפירה של אחאב שטען שמות הבנים אינו אלא מקרה. שהרי אם דברי משה לא מתקיימים, על אחת כמה וכמה שדברי תלמידו יהושע לא יתקיימו. לכאורה גם אם יש הבדל במילים, הרי זהו ביסודו מדרש אחד בעל מגמות זהות. עיון שני במדרש שבבבלי מול המדרש שבירושלמי ילמדנו שאלו מדרשים בעלי מגמות מנוגדות והם חלוקים ביניהם בהערכת דמויותיהם של אליהו ושל אחאב. המדרש בירושלמי פותח בדו-שיח בין הקב"ה, שרוצה לנחם את חיאל ושולח את אליהו כשליח, לבין אליהו שאינו רוצה ללכת. פתיחה זו אינה מופיעה בבבלי. הירושלמי מציג תמונה קשה של אליהו הפוגע באב, ואחאב נאלץ לצאת להגנת האב. בבבלי התמונה שונה לגמרי. אליהו יושב ושותק ואחאב הוא הפותח בדברי הכפירה. בתחילה דברי כפירה על זיהוי העיר יריחו. בשלב זה אליהו עדיין שומר על איפוק. רק לאחר שאחאב מחזק ומוכיח את דברי הכפירה שעיקרם זלזול במשה וביהושע גם יחד, אז ורק אז אליהו אינו יכול לשתוק והוא מכריז שלא יהיה גשם. בבבלי אליהו אינו מחליט על דעת עצמו בלבד לגזור על הגשם והוא פונה בתפילה, ליתר דיוק בבקשה: 'בעי רחמיה והבו ליה אקלידא דמטרא'. דמותו של חיאל היא גם דמות מורכבת בירושלמי, ואילו בבבלי הוא בונה יריחו ותו לא. הסיבות של המדרש בירושלמי, לפיה אחאב חוזר בתשובה, גם אינה מופיעה בבבלי. אם כן, שני המדרשים שלוו העלילה שלהם דומה, הפוכים וחלוקים בהערכת הדמויות המקראיות: בירושלמי ביקורת על אליהו והערכה לאחאב, ובבבלי ביקורת על אחאב ללא ביקורת על אליהו.⁷

7 אני מניח שיש קשר של תלות בין הבבלי לירושלמי והירושלמי הוא המקור לאגדה. מעניין שלאגדה זו יש גלגול מאוחר באליהו זוטא שהוא, כידוע, מדרש מאוחר מאוד:

מחלוקת זו שבין שני המדרשים בדבר המחלוקת על הערכת דמותו של אחאב היא מחלוקת שחוזרת בכמה וכמה מקומות. המשנה, שמונה את אחאב בין אלו שאין להם חלק לעולם הבא – "שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להם חלק לעולם הבא. שלשה מלכים: ירבעם, אחאב...", רואה ללא ספק באחאב סמל לרע. ואילו בתלמודים, הן בבבלי והן בירושלמי ישנן דעות שונות. רב נחמן בבבלי דורש בשבתו ור' יוסף דורש בגנותו.⁸ בירושלמי בא סיפור קצר על ר' לוי ששינה את דעתו על אחאב:

ר' לוי עבר דרש הדין קרייא אשתה ירחין לגנאי 'רק לא היה כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני ה' (מלכים"א כא, כה). אתא לגבי בלייא אמ' ליה מה חטית לך ומה סרחית קדמך? אית לך רישיה דפסוקא ולית לך סופיה 'אשר היסתה אותו איזבל אשתו' (שם). עבר דרש ליה שיתא ירחין לשבח 'רק לא היה כאחאב אשר היסתה אותו איזבל אשתו' (שם).⁹

תרגום:

ר' לוי דרש לזה הפסוק ששה ירחים לגנאי 'רק לא היה כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני ה' (מלכים"א כא, כה). בא אליו כלילה אמר לו: מה חטאתי לך ומה סרחתי לפניך? יש לך תחילה לפסוק ואין לך סופר 'אשר היסתה אותו איזבל אשתו' (שם). דרש אותו, ששה ירחים לשבח 'רק לא היה כאחאב אשר היסתה אותו איזבל אשתו' (שם).

המחלוקת על הערכת דמותו של אחאב אינה מחלוקת רק על הערכת הדמויות המקראיות, אלא מחלוקת על השקפת עולם – אחאב מסמל את העולם שמחוץ לעולם האמונה. המדרש שבירושלמי רואה בעולם שבחוץ עולם מורכב – יש בו כפירה ועבודה זרה ועם

"אחאב מלך ישראל שאל את אליהו התשבי ואמר לו כתוב בתורתך "השמרו לכם פן יפתה לבבכם וסרתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחיתם להם וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה וגו'" (דברים יא, טז-יז) ואנו עובדים עבודה זרה ואין הגשמים נעצרים, אלא בא וראה כמה טובות בא לידי... נתמלא אליהו חמה גדולה על אחאב ואמר לו לאחאב ריקה מאסת את מי שברא את העולם כולו לכבודו ואת מי שנתן התורה לכבודו. חייך שאין אני דן אלא מתוך דברך. שנאמר 'ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד אל אחאב חי ה' אלהי ישראל אשר עמדת לפניו אם יהיה השנים האלו טל ומטר כי אם לפי דברי' מיד נטל אליהו את המפתח של מטר והלך לו והיה רעב גדול..." (פ"ח, עמ' 185). בירושלמי הולכים אחאב ואליהו לבית האבל וההליכה היא חלק מציור הדמות המורכבת של אחאב. בבבלי עדיין יש הליכה לבית האבל, אולם אין זה חלק מציור הדמות המורכבת של אחאב, באליהו זוטא כבר אין כלל הליכה לבית האבל ואין כל רמז למורכבות אישיותו של אחאב.

8 ראה: בבלי, סנהדרין קב ע"ב.

9 ירושלמי, סנהדרין פ"ה ה"ב, כח ע"ב.

זאת אי אפשר להתעלם מן הטוב שבו, ואילו במדרש שבבבלי העולם שבחוץ מסמל את הרע ואת הכפירה, ואין בו טוב בכלל.

בין פשט ודרש – לשורשי המדרש

הציור, המשותף למדרשים בבבלי ובירושלמי על אליהו שהלך לנחם אכלים בבית חיאל, אין לו רמז בכתובים ועל כן הוא ללא ספק דרש.¹⁰ השאלה אינה מוסבת על הציור המדרשי, אלא על קווי היסוד באיפיון הדמויות המקראיות – באיזה מדרש פיתוח הדמות קרוב יותר למאפייניה במקרא, ואיזה מדרש עיוות את התמונה המקראית. האם המדרש בירושלמי, המראה פנים אחרות באחאב והמצייר את אליהו קנאי העושה דברים על דעתו בלבד, או המדרש בבבלי בו אחאב הוא הרשע ואליהו נאלץ לגזור על מניעת הגשם. דומה שמבט ראשון בפתיח של סיפורי אחאב במקרא על דמותו השלילית של אחאב, אינו מותיר ספק שהבבלי קרוב יותר לפשוטו של מקרא – "ויעש אחאב בן עמרי הרע בעיני ה' מכל אשר לפניו. ויהי הנקל לכתו בחטאות ירבעם בן נבט ויקח אשה את איזבל בת אתבעל מלך צידונים וילך ויעבד את הבעל וישתחו לו. ויקם מזבח לבעל, בית הבעל אשר בנה בשמרון. ויעש אחאב את האשרה ויוסף אחאב לעשות להכעיס את ה' אלהי ישראל מכל מלכי ישראל אשר היו לפניו" (מלכים-א טז, ל-לג).

אולם דווקא התמונה, הפשוטה לכאורה, מעוררת אותנו לשוב ולבדוק ביתר עומק דווקא את המדרש המהפכני שבירושלמי.

מהם החומרים אותם רקח בעל המדרש כדי לבנות את סיפורו? נראה, שסמיכות הפרשיות בין בניית יריחו לבין גזירת מניעת הגשם על ידי אליהו היא העומדת ביסוד הדרש כפי שכבר מציין הירושלמי בשאלה בפתיחת הסיפור: "וכי מה עניין זה אצל זה? הירושלמי שאל על סמיכות הפרשיות שבין בניין יריחו וגזרת הגשם ואנו נוסיף שגם הסיפור על עבודת הבעל בימי אחאב שזכר לפני הסיפור על חיאל (מלכים-א טז, ל-לג) היה החומר הנוסף ממנו לש בעל המדרש את עיסתו. נקודה נוספת עומדת ביסוד המדרש היא דיוק בכתוב:

"ויאמר אליהו התשבי מתשבי גלעד אל אחאב חי ה' אלהי ישראל אשר עמדת לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי" (מלכים-א יז, א). בכתוב אין ציווי על אליהו ללכת אל אחאב¹¹ ומכאן הסיק בעל המדרש שאליהו הלך ביוזמתו. עוד דייק בעל

10 היינמן עמד על כך שזו דרכו של מדרש הממלא את החללים והפערים בסיפור המקראי בסיפור התופר והמקשר בין הפרודים. ראה: "היינמן, דרכי האגדה, ירושלים תש"י, עמ' 60 ואילך.

11 השווה לדוגמא מלכים-א כא יז-יט: ויהי דבר ה' אל אליהו התשבי לאמור. קום רד לקראת אחאב... ודברת אליו לאמר הרצחת וגם ירשת... בסיפור כרם נבות ישנו ציווי ברור וקיטום על ידי הנביא.

המדרש מן הסימול של דברי אליהו: "...כי אם לפי דברי" – משמע דברו של אליהו ולא דבר ה'. כלומר אליהו יזם את גזרת מניעת הגשם והקב"ה כביכול נגרר אחריו.¹² ספק אם מסקנות אלו מעידות באופן נחרץ שאליהו אכן יזם את הגזרה למניעת הגשם לפי דברו ולא לפי דבר ה'.¹³ אולם הם עמדו ללא ספק ביסוד המדרש, וללא ספק עוררו רבים מפרשני המקרא להביא את הדרש בפירושהם.¹⁴ עוד נקודה עמדה ביסוד הדרש: קללת הגשם בפי אליהו לפני אחאב באה ללא כל הסבר – היכן היה הדבר, ובאיזה מעמד. המדרש בא להשלים את התמונה ולמלא את החסר.

נדמה לי שיש ביסוד המדרש עוד כמה מקורות שחשיפתם תעשיר אותנו בהבנתו. המדרש מציג ויכוח סמוי בין אליהו לבין הקב"ה בדבר ההתייחסות לאחאב. אליהו יוזם גזרות והקב"ה לא עוצר בעדו. ויכוח זה אין לו כל רמז בפתיח של סיפורי אליהו, ודומה שהדין עם מי שטוען שדרשת חז"ל שאליהו גזר ביוזמתו אכן דרשה יפה היא, אולם אין זה 'פשוטו של מקרא'. בכל אופן מצאנו בהמשך מחזור סיפורי אליהו ויכוח בין אליהו לבין אלוהיו. המדרש עצמו מביא את דברי ה' לאלהיו בסוף סיפור כרם נבות: "הראית כי נכנע אחאב מלפני" (מלכים-א כא, כט) חמית אחאב עבר תשובה". מעניין לציין שכפי שבסיפורינו אליהו אמר דברים שלא צווה על ידי ה', כך גם בסיפור כרם נבות הקב"ה מצוה על אליהו ללכת ולהוכיח במשפט קצר:

ויהי דבר ה' אל אליהו התשבי לאמר. קום רד לקראת אחאב מלך ישראל... ודברתה אליו לאמר כה אמר ה' הרצחת וגם ירשת ודברת אליו לאמר כה אמר ה' במקום אשר לקחו הכלבים את דם נבות ילקו הכלבים את דמך גם אתה (מלכים-א כא, יז-יט).

12 בירושלמי תעניות פ"א ה"א, סג ע"ד, נדרשת דרשה קיצונית יותר בה נמשל אליהו לגב. מדרשה זו משתמעת, שבניגוד לדרשה בה אנו דנים, שמתארת דו שיח בין אליהו לבין הקב"ה, והקב"ה נותן לאליהו אפשרות לעשות כרצונו, מן הדרשה עולה שאליהו כנגב גזר על מניעת הגשם מדעתו בלבד בלא גושפנקה אלוהית: "ויקרא אל ה' ויאמר ה' אלהי הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעותה להמית את בנה". אמ' ר' יהודה בר פזי לאחד שגב נרחיקו שלרופא עם כשהוא יוצא נפצע בנו חזר אצלו ואמר לו אדוני הרופא רפא את בני אמר לו לך והחזר את הנרתיק שכל מיני רפואות נתונים בו ואני מרפא את בנך כך אמר לו הקדוש ברוך הוא לאלהיו לך והתר נדרו שלטל שאין המתים חיים אלא בטללים ואני מחיה בנה שלצרפית. ומניין שאין המתים חיים אלא בטללים שנאמר "חיו מתוך נבילתי יקומון הקיצו ורגנו שוכני עפר כי טל אורות טלך וארץ רפאים תפיל".

13 ראה בפירושו ר"ק ליו"א "ומה שאמר 'כי אם לפי דברי', עד שיראה שיחזור מעבודת גילולים כולן או מקצתן, ובדרש אמרו... "ר"ק טורח להדגיש שאין למילים 'לפי דברי' משמע ניגודי – דברי ולא דבר ה', ואלו הם דברי דרש.

14 ראה רש"י, אברכנאל ועוד רבים.

על דברים אלו מוסיף אליהו דברים שלא נצטווה לומר:

ויאמר מצאתי יען התמכרך לעשות הרע בעיני ה'. הנני מבי אליך רעה ובערתי אחריך והכרתי לאחאב משתי בקיר ועצור ועוזב בישראל. ונתתי את ביתך כבית ירבעם בן נבט וכבית בעשא בן אחיה אל הכעס אשר הכעסת ותחטא את ישראל. וגם לאיזבל דבר ה' לאמר הכלבים יאכלו את איזבל בחל יורעאל. המת לאחאב בעיר יאכלו הכלבים והמת בשדה יאכלו עוף השמים. רק לא היה כאחאב אשר התמכר לעשות הרע בעיני ה' אשר הסתה אתו איזבל אשתו. ויתעב מאד ללכת אחרי הגללים ככל אשר עשו האמרי אשר הוריש ה' מפני בני ישראל (מלכים א' כא, כ-כו).

אולם דומה שהויכוח שבין אליהו והקב"ה בהר חורב הוא המקור המרכזי העומד בחללו של המדרש:

ויבא שם אל המערה וילן שם והנה דבר ה' אליו ויאמר לו מה לך פה אליהו. ויאמר קנא קנאתי לה' אלהי צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל את מזבחתיך הרסו ואת נביאיך הרגו בחרב ואותי אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה. ויאמר צא ועמדת בהר לפני ה' הנה ה' עבר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' לא ברוח ה' ואחר הרוח רעש לא ברעש ה'. ואחר הרעש אש לא באש ה' ואחר האש קול דממה דקה. ויהי כשמע אליהו וילט פניו באדרתו ויצא ויעמד פתח המערה והנה אליו קול ויאמר מה לך פה אליהו. ויאמר קנא קנאתי לה' אלהי צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל את מזבחתיך הרסו ואת נביאיך הרגו בחרב ואותי אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה (מלכים א' יט, ט-יד).

רבים¹⁵ כתבו על מעמד זה ועל כן לא אאריך. אציין רק כי הכתוב מציג ויכוח בין אליהו הדרוש קנאה לבין הקב"ה שאינו רוצה בכוחות ההרס רוח, רעש ואש אלא רוצה 'דממה דקה' - רחמים. אליהו נשאר בשלו ואינו מוכן לקבל את דרך ה' דרך הדממה והרחמים והוא דורש קנאה. במקרא הויכוח מתנהל בדממה אולם המדרש בשיר השירים רבה מצייר ויכוח ממשי בין אליהו לבין הקב"ה:

ויאמר קנא קנאתי לה' אלהי ישראל כי עזבו בריתך בני ישראל'

א"ל הקב"ה בריתי, שמא בריתך?

'את מזבחתיך הרסו' א"ל מזבחתי, שמא מזבחתיך?

15 ראה לדוגמה: י' זקוביץ, 'קול ודממה', תרביץ נא (תשנ"ב), 329-346; א' סימון, קריאה ספרותית במקרא: סיפורי נביאים, ירושלים ורמת גן, תשנ"ז, 246 ואילך.

'ואת נביאך הרגו בחרב' א"ל נביאי, ואת מה איכפת לך?

א"ל 'ואיותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה'

תא חמי מה כתיב תמן 'ויבט והנה מראשותיו עוגת רצפים' אמר רב שמואל בר רב נחמן: רץ פה, רצון פיות בכל מי שאמר דלטוריא על בני¹⁶.

באליהו זוטא גם כן תואר מעמד זה כויכוח בין אליהו והקב"ה:

ורחפו [אליהו] למקום שביקשו אבותיו רחמים על בניו, שנאמר 'וישכב וישן תחת רותם אחת והנה זה מלאך נוגע בו... ויאמר קום אכול כי רב ממך הדרך. ויקם ויאכל וישת וילך בכח האכילה ההיא ארבעים יום וארבעים לילה עד הר האלהים חורב ויבא שם אל המערה וילן שם והנה דבר ה' אליו ויאמר לו מה לך פה אליהו... היה לו לאליהו לומר לפני הקב"ה, רבנו של עולם, בניך הם בני בחוניך הם בני אברהם ויצחק ויעקב שעשו רצונך בעולם ולא די שלא אמר כן אלא אמר קנא קנאתי לה' מה עשה הקב"ה המתין לאליהו שלש שעות ועדיין הוא עומד בדבריו הראשונים ואמר עוד פעם שנית 'קנא קנאתי... באותה שעה אמרה לו רוח הקודש: 'לך שוב לדרכך מדברה דמשק, ואת יהוא בן נמשי תמשח למלך על ישראל ואת אלישע בן שפט מאכל מחולה תמשח לנביא תחתך' ומה שברעתך איני יכול לעשות (סדר אליהו זוטא, פ"ח, עמ' 186).¹⁷

כעין זה נדרש במכילתא 'אי אפשי בנבואתך',¹⁸ כלומר הקב"ה אינו יכול להסכים עם דרך הקנאה של אליהו. שוב, אין ספק שהציור המדרשי החי של הויכוח הוא מדרש, והשאלה היא על הלוח שבו – דהיינו ראיית מעמד הר חורב כויכוח בין אליהו והקב"ה. יש סוברים שזהו פשוטו של מקרא¹⁹ ואחרים סוברים שזוהי ראייה מדרשית.²⁰ אין אנו רואים צורך להכריע בשאלה זו ודיינו בכך שנאמר שיש סוברים שזהו פשוטו של מקרא ויש להניח שגם חז"ל דרשו שפרק יט מציג ויכוח בין אליהו לבין הקב"ה. ראיית מעמד הר חורב כויכוח מעלה שאלה מעמד הר חורב הוא סיומו של הסיפור שנפתח בראש מחזור סיפורי אליהו ואחאב עם עבודת הבעל וגזרה על הגשם והשאלה העולה היא כיצד בסוף הסיפור צץ ויכוח על מידת הקנאה ואילו בתחילתו אין כל ויכוח. יש מבעלי הביקורת שיגידו

16 שיר השירים רבה, פ"א ו.

17 אליהו זוטא הוא מדרש מאוחר והסיומת על 'פיטורי' אליהו ללא ספק הושפעה מן המכילתא (ראה הערה 18).

18 מכילתא דר"י, מסכתא דפסחא, פרשה א', מהר' הורוביץ, עמ' 4.

19 ראה י' זקוביץ, 'קול ודממה', לעיל, הערה 15.

20 כך סובר אוריאל סימון, ראה לעיל, הערה 15.

שמכאן ראייה שיש בכתובים כמה שכבות ופרק יט הוא תוספת שהתחברה לסיפור הקדום בפרקים יז-יח.²¹ ועדיין השאלה במקומה עומדת – והרי גם אם יש שכבות במקרא, האם עורכי הכתובים לא ראו זאת והשאירו אוסף כתבים ללא סדר והגיון? שאלות אלו הן שאלות שראוי שישאלו בבית מדרשם של אנשי הפשט. המדרש בירושלמי 'מושב' את פרק יט אל ראש הסיפור ומציג את הויכוח כבר בתחילתו.

הסיפור על מות בניו של בונה יריחו שבא במלכים-א, טז, לד כנראה נרמז במקום נוסף במקרא:

ויאמרו אנשי העיר אל אלישע הנה נא מושב העיר טוב כאשר אדני ראה והמים רעים והארץ משכלת.

ויאמר קחו לי צלחית חדשה ושימו שם מלח ויקחו אליו. ויצא אל מוצא המים וישלך שם מלח ויאמר כה אמר ה' רפאתי למים האלה לא יהיה משם עוד מות ומשכלת. וירפו המים עד היום הזה כדבר אלישע אשר דבר (מלכים-ב, ב, יט-כב).

המים גרמו למות 'והמים רעים והארץ משכלת'. שכול במקרא הוא מות ילדים על פני הורים.²² אם כן, בסיפור הקצר על ריפוי המים ביריחו על ידי אלישע נרמז שילדי יריחו מתו, והשאלה הנשאלת כמובן היא – מדוע, האם מקרה בעלמא גרם למותם? ברד"ק לפסוקים מובא דרש שלא מצאתי לו מקור באחד מקובצי המדרשים – "ובדרש אמר: יריחו הייתה משכלת ומקוללת ע"ש שאררה יהושע ובא אליהו והוסיף לקללה זו על ידי מעשה של חיאל". גם אברבנאל בפירושו תולה את קללת המים ביריחו בקללת יהושע – "אבל היו המים רעים והארץ משכלת, וידמה כי מעת שקללה יהושע נתקללה האדמה". רמזים אלו עדיין אינם מספיקים ואנו נחפש קשר והוכחה נוספים בין מעשהו של אלישע לסיפורי יהושע.

עיון בשתי מערכות הסיפורים יצביע על קשר בין ראש מחזור סיפורי אלישע לבין סיפורי כיבוש הארץ:²³

יהושע	אלישע
הסתלקות משה בעבר הירדן	הסתלקות אליהו בעבר הירדן
חציית מי הירדן	חציית מי הירדן

21 כן סוכר זקוביץ, לעיל, הערה 15.

22 ראה: בראשית כו מה; מב לו; מג יד; שמואל א טו לג; ישעיה מט כא ה' ט יב, יד. ראה: F. Brown, S.R. Driver and C. A. Briggs, A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament, Oxford 1953, p. 1013.

23 כבר עמדו רבים על הקבלות אלו. ראה בפירושו ר"י אברבנאל למלכים ב. וראה: זקוביץ, 'עלה קרח', מחקרי ירושלים בספרות עברית, ח, תשמ"ח, עמ' 14.

יריחו	יריחו
העי	בית אל ²⁴

מבט כולל על המערכת מצביע על מערכת קשרים בין שתי מערכות הסיפורים. מערכת הקבלות זו מצווה, כביכול, על הלומד – השווה! כדרכם של הקבלות במקרא הן בדרך כלל ניגודיות, וכך מול יהושע המקלל את בניית יריחו בא אלישע ומברך את אנשי יריחו ומתקן להם את המים.

התמודדות עם קללת יריחו עומדת הן בראש מערכת סיפורי אליהו והן בראש מערכת סיפורי אלישע. בראש מערכת סיפורי אליהו מתקיימת קללת יהושע ובניו של בונה יריחו מתים. בראש מערכת סיפורי אלישע מסופר תחילה שמתו ילדי העיר ולאחר מכן בא אלישע וביטל את הקללה. אם כן, לפנינו סיפורים מנוגדים על הקללה ביריחו ועל ביטולה. חז"ל המשיכו ויצרו תמונה מדרשית זהה בראש שתי מערכות הסיפורים, בראש מערכת סיפורי אלישע מסופר על אלישע שנמצא ביריחו ומברך את המים, ובראש מערכת סיפורי אליהו מספר המדרש שאליהו הלך ליריחו לניחום אבלים ושם קילל את המים. כלומר, החומרים מהם 'לש' המדרש בירושלמי את 'עיסתו' אינם רק הפרשיות שדרש בהן סמיכות פרשיות, אלא לפנינו מבט רחב וכולל על מערכת סיפורי אליהו מול מערכת סיפורי אלישע. כך מעמיד המדרש את הסיפור הראשון של מערכת סיפורי אליהו מול המערכת של סיפורי אלישע. בנקודה זו אנו נוגעים בקצהו של קרחון שלא נוכל להתעלם ממנו והוא שאלת סדרם של סיפורי אלישע בה נעסוק להלן.

יש סדר למקרא

השאלה האם יש סדר במקרא, היא שאלה עתיקה שחזרה ונידונה גם בדור האחרון. ראש למדברים בסוגיה זו היה רמ"ד קאסוטו הסובר שיסוד סדר המקראות הוא אסוציאטיבי.²⁵ תלמידו, פרופ' אלכסנדר רופא²⁶ הלך בעקבותיו בכמה מאמרים. רופא הקדיש בספרו 'סיפורי הנביאים' פרק קצר לשאלת סדר סיפורי אלישע, ושם הסביר את סדר סיפורי אלישע על פי העיקרון האסוציאטיבי. השיטה האסוציאטיבית משאירה את המקרא כלקט

24 בית אל קרובה אל העי, ראה בראשית יב ח: "ויעתק משם ההרה מקדם לבית אל ויט אהלה בית אל מים והעי מקדם" וכנראה משום כך נבחרה כמקבילה לעי. וכן ראה יהושע ח, יב.

25 ראה: מ"ד קאסוטו, סמיכות הפרשיות וסידורן בסיפרי המקרא, ספרות מקראית וספרות כנענית, ירושלים תשל"ב, עמ' 200-204. קאסוטו הלך בדרך זו בכל הערכים שכתב באנציקלופדיה מקראית. ראה לדוגמה בכרך ב ערך 'במדבר'.

26 ראה: א' רופא, סיפורי הנביאים, ירושלים תשמ"ו, עמ' 48-50.

אקראי של תעודות שהקשר היחיד ביניהן הוא קשר של צלילים. שיטה זו מעלה השגות רבות ואין אני רוצה כאן להרחיב בכך, אולם נדמה לי שלימוד התנ"ך יפיק תועלת מרובה מחיפוש אחר הסברים שיתנו משמעות ורעיון לסדר המקרא ולא רק צליל חסר כל משמעות.²⁷ בדברי להלן אני רוצה ללכת בעקבות הציור המדרשי שהשווה בין תחילת דרכו של אלישע לתחילת דרכו של אליהו, ולהסביר את סדר סיפורי אלישע בעקבות סדרם של סיפורי אליהו.

בפרק ד בספר מלכים ב' באים שלשה סיפורים עצמאיים:

א. נס השמן לאלמנת בן הנביא (ד, א-ז).

ב. לידת בן השונמית והחייאתו (ד, ח-לז).

ג. ניסי האוכל למאה בני נביאים: "ויאמר משרתו מה אתן זה לפני מאה איש" (ד לח-מד).

בין הסיפורים אין קשר ישיר ואין כל ראייה לכך שהסדר הוא כרונולוגי. רופא הציץ שהסדר הוא אסוציאטיבי ולדעתי ראיותיו אינם חזקות.²⁸ נראה שסדר הסיפורים נערך בהתאם לסדר של סיפורי אליהו:

סיפורי אליהו – מל"א יז-יח	סיפורי אלישע – מל"ב ד
נס השמן לצרפתית (יז ח-טז)	נס השמן לאלמנת בן הנביא (ד א-ז)
החייאת בן הצרפתית (יז יז-כד)	החייאת בן השונמית (ד ח-לז)
עובדיה נותן אוכל למאה נביאים	אלישע נותן אוכל למאה בני נביאים –
בעת רעב – "הרעב חזק בשמרון..."	"ואלישע שב הגלגלה והרעב בארץ
ואחאב מנביאי ה' מאה איש	ויאמר משרתו מה אתן זה לפני מאה
ואכלכלם לחם ומים" (יח א-יד).	איש" (ד לח-מב).

העריכה הביאה לסידור סיפורי אלישע (ברובם), סיפור אחר סיפור בעקבות סדר הסיפורים של רבו אליהו. כך בפרק ד וכך גם בהזכרת יריחו ומות בני בונה יריחו, בראש שתי מערכות הסיפורים.²⁹ הקבלה זו שבין דרכיהם של הרב ושל התלמיד אינה עניין של הקבלה טכנית בלבד, אלא דו שיח שהכתוב מנהל בין התלמיד לרבו. כך, מי שנותן אוכל לנביאים בעת רעב, ברורו של אליהו, הוא אינו אליהו אלא עובדיה. ואילו ברור שלאחריו, אלישע, יורשו של אליהו בתפקיד, הוא הנותן בשעת רעב אוכל לבני הנביאים. הקבלה זו יש בה התרסה כנגד אליהו. הכתוב כביכול אומר לאליהו – קינאת לה' ועשית מלחמות גדולות, אולם מי שהציל את נביאי ה' היה שרו של אחאב – עובדיה, ואתה בשעה קשה זו את נפשך בלבד הצלת! תלמידו של אליהו הוא היפוכו והוא הנותן בשעת רעב אוכל לנביאים.

ההיפוך שבין שני הסיפורים על נתינת אוכל בעת רעב עומד גם ביסוד המדרש הנידון במאמרנו. המדרש מצייר את אליהו כקנאי המקלל את ישראל וגוזר ביריחו שלא יהא גשם והיפוכו הוא תלמידו, אלישע, שמברך את המים ביריחו. והרי זוהי גדולתו של תלמיד – הוא הולך בעקבות רבו, אולם דרכו היא דרכו שלו ולא הדרך בה צעד רבו. ההולך בעקבות הרב באותה הדרך בדיוק הרי הוא חקיין ולא תלמיד. אלישע סובר שדרך הקינאה אין בה תועלת, ואם אנשי יריחו הימרו את פי ה' הרי שיש להמתיק את המים ולמצוא את האור שבהם ולא רק להלחם בהם.

למעשה, דברינו עד כה מלמדים שגבול הדרש והפשט אינו תחום וברור. בתחילה היה הסיפור הבודד. לאחר מכן באה העריכה וסידרה סיפור מול סיפור ובכך נתנה לסיפור משנה משמעות. המשך לעריכה היא מלאכת הדרש הממזגת בין הסיפורים הסמוכים והדורשת את הכתובים. אולם ראשית הדרש הוא מלאכת העריכה והמשמע הנוסף שהעריכה מטילה על הסיפור הוא כבר אינו 'פשט' אלא ראשית הדרש.

מוצא

הכלל העולה מכל דברינו, אינו שהמדרש בירושלמי הוא פשט, אלא הוא נוגע בעצבים רגישים בסיפור הדורשים תשובה. כך, ללא ספק, המדרש כבבלי קרוב יותר אל פשטי המקראות שבפתיחה לסיפורי אחאב, אולם במבט כולל על סיפורי אליהו וקנאותו, ובמיוחד עיון במעמד הר חורב, נמצא שדווקא הירושלמי קרוב יותר אל הפשט. כך גם בציור המדרשי של אליהו בבית חיאל ביריחו. זהו ללא ספק דרש, אולם דרש זה היוצר הנגדה בין מעשי אליהו ביריחו למעשי אלישע ביריחו נוגע במערכת ההקבלות שבין

29 הנושא של עריכה במקרא הוא נושא רחב שעדיין, לדעתי, לא מוצה. אני מקווה להקדיש לו בקרוב מאמר רחב.

27 קאסוטו ורופא תלמידו מבינים את הקשר האסוציאטיבי כקשר שאין בו מבע רעיוני, אולם יש לתת את הדעת שבאסוציאציות גופן יש מבע רעיוני-ספרותי.

28 רופא מוצא קשרים אסוציאטיבים בין הסיפורים בפרק. כך בסיפור אלמנת בן הנביא ובסיפור השונמית מסופר על אשה וילדים והאשה נקראת 'שפחתך' (מלכים ב' ד, ב, טז). אסוציאציות אלו אינן חזקות, לדעתי. אמנם ישנה עוד אסוציאציה חזקה בשני הסיפורים הנס נעשה במקום שהדלת סגורה – 'יבאת וסגרת הדלת בערך ובעד בניך' (ד, ד-ה) – 'וחסגור בעדו ותצא.. ויבא, ויסגר הדלת בעד שניהם; ויתפלל, אל ה' (שם כא, לג). לדעת רופא, המקשר בין סיפור השונמית וניסי האוכל שלאחריו הוא איזכור המות.

אליהו לאלישע בעניין סדר הסיפורים. בלשונו של רשב"ם האומר שאמנם המדרש אינו פשט אולם הוא קרוב ל'עומק פשוטו של מקרא'.
דיוננו על המדרש ועל משמעותו יש בו השפעות חינוכיות עמוקות. המדרש בירושלמי מציג תמונת עולם מורכבת בה אליהו אינו רק סמל לשלמות, ומנגד, באחאב הרשע יש דברים טובים, ואילו המדרש בבבלי, אליהו הוא סמל הטוב ואחאב סמל הרע.